

2. *Бабінова О. О.* Самодостатність територіальних громад України: проблеми та шляхи досягнення / О. О. Бабінова. - Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/juli/12.htm>
3. *Батанов О. В.* Територіальна громада - основа місцевого самоврядування в Україні / О. В. Батанов ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ ; за заг. ред. В. Ф. Погорілко. - К., 2001. - 260 с.
4. *Борденюк В. І.* Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії : монографія / В. І. Борденюк. - К. : Парлам. вид-во, 2007. - 576 с.
5. *Бусел В. Т.* Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. - К. ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2004. - С. 1098.
6. *Дробот І.* Сутнісні ознаки самодостатньої територіальної громади в умовах сталого розвитку суспільства: понятійно-термінологічний аспект / І. Дробот, І. Шуляр. - Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Ardu_o/2009_1/R_4/Drobot.pdf
7. *Колтун В. С.* Методологічні засади аналізу соціального феномену місцевого самоврядування / В. С. Колтун // Упр. сучас. містом. - 2004. - № 10-12 (16). - С. 246-251.
8. Концепція реформи місцевого самоврядування : схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 лип. 2009 р. № 900. - Офіц. сайт Мінрегіонбуду України. - Режим доступу : <http://www.minregionbud.gov.ua/>
9. *Мартыненко Н. М.* Основы менеджмента / Н. М. Мартыненко. - К. : Каравелла, 2003. - 496 с.
10. *Петухова С. В.* Менеджмент: управление организационными системами / П. В. Шеметов, Л. Е. Чередникова, С. В. Петухова. - М. : Изд-во "Омега-Л", 2007. - 406 с.
11. *Тойнбі Дж. А.* Дослідження історії / Дж. А. Тойнбі : в 2 т. ; пер. з англ. В. Шовкуна. - К. : Основи, 1995. - 614 с.
12. *Чудаева И. Б.* К вопросу об основополагающих принципах управления социальными системами / В. М. Шарапов, Е. В. Шарапова, И. Б. Чудаева // Вісн. Черкас. держ. технолог. ун-ту. - 2004. - № 4. - С. 196-198.
13. *Шарапов В. М.* Универсальные технологии управления / В. М. Шарапов, Е. В. Шарапова. - М. : Техносфера, 2006. - 496 с.

Валентин Малиновський,
кандидат політичних наук, доцент,
начальник Управління державної служби
Головдержслужби України у Волинській області,
доцент кафедри політології Волинського
національного університету ім. Лесі Українки

Субрегіональний рівень України: підходи до реформування

У статті розглядається проблематика реформування субрегіонального рівня адміністративно-територіального устрою України. У процесі дослідження наведено і проаналізовано існуючі концепції реформування районів, а також окреслено авторський підхід у контексті європейського досвіду та національних традицій.

Ключові слова: район, повіт, адміністративно-територіальний устрій, адміністративно-територіальна одиниця, субрегіональний рівень, субрегіоналізація.

To the problem of reformation subregional level administrative-territorial device of Ukraine is examined in the article. In the process of research existent conceptions of reformation of districts are resulted and analysed, and also author approach is outlined in the context of European experience and national traditions.

Key words: district, povit, administrative-territorial device, administrative-territorial unit, subregional level, subrevivifying.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливим науковим завданням. Райони, які ще донедавна були ключовою ланкою сільськогосподарського виробництва, опинилися на порозі кардинальних змін з огляду на модернізацію завдань, що покладаються на цей рівень адміністративно-територіального устрою (далі - АТУ) держави. Становлення місцевого самоврядування, розвиток у сільській місцевості різних форм власності, суттєві функціональні зміни окреслили принципово нову роль району. Сьогодні в ньому сконцентрувались і потребують чіткого розмежування економічні, фінансові, соціально-культурні та інші інтереси держави і територіальних громад.

Складність проведення реформи на субрегіональному рівні полягає в тому, що території нинішніх районів є результатом суперечливого освоєння територій у минулому, що призводить до численних протиріч і конфліктів на нинішньому етапі державотворення.

Аналіз досліджень і публікацій з цієї проблеми. Питання облаштування субрегіонального рівня України в контексті проведення територіальної реформи отримали широке висвітлення в науковій літературі. Наведемо існуючі підходи.

Прихильники обережного ставлення до реорганізації районного рівня П.Ткачук, О.Кучабський, В.Поповкін, М.Долішній, О.Дьомін, підтримуючи критичну його оцінку, вважають передчасним здійснювати радикальну його зміну. Прихильник несуттєвого реформування районного поділу В.Коломийчук обстоює доцільність коригування меж деяких районів лише в перспективі. Інші дослідники М.Федчишин, В.Фрончко, М.Олійник, критично оцінюючи існуючий районний поділ, наголошують на доцільності його кардинальної трансформації. Необхідність укрупнення сільських районів ряд вітчизняних дослідників, зокрема Б.Данилишин, А.Доценко, М.Дністрянський, М.Пітцик, Ю.Ганущак аргументували переходом до "ринкових відносин та на переважно економічні методи управління" [13]. Схожий підхід пропонується в Концепції АТУ, розробленій Міністерством регіонального розвитку і будівництва [14].

Загалом підходи щодо реформування субрегіонального рівня можна систематизувати таким чином:

1. Існуючий районний поділ протягом кількох десятиріч утвердився настільки, що на базі районів сформувалися стійкі соціально-економічні зв'язки, а його кардинальні зміни не матимуть жодного управлінського сенсу.

2. Допускаються несуттєві коригування районної ланки.

3. Підтримується кардинальна трансформація районного рівня. При цьому прихильників такого підходу можна поділити на дві групи: а) ті, що пропонують укрупнити райони (І.Бережна, Б.Данилишин, М.Дністрянський, А.Доценко, Ф.Заставний, В.Куйбіда, М.Пітцик); б) ті, які висловлюють пропозицію розукрупнити райони (Ю.Ганущак, А.Ткачук, Р.Ткачук, П.Жук).

4. Замість районів запровадити нову адміністративно-територіальну одиницю (далі - АТО) (департамент, округ тощо).

Невирішена частина загальної проблеми. Аналіз наукової літератури дає підстави для висновку про те, що сьогодні в Україні не існує загально-визнаного підходу щодо реформування субрегіонального рівня.

Метою статті є окреслення оптимальної конфігурації субрегіонального рівня АТУ України.

Виклад основного матеріалу. Постає закономірне питання, а яка власне роль району, що виник у радянський період (1923 р.) на базі волостей, на сучасному етапі розвитку Української держави, чи потребує змін організація його території, а якщо потребує, то в якому напрямі здійснювати таке реформування?

Як відомо, необхідною умовою оптимального публічного управління та надання якісних публічних послуг населенню є досягнення єдності структури територіального поділу та системи публічної адміністрації, галузевого управління та обслуговування на районному рівні. Чи відповідає існуюча в Україні територіальна організація влади на районному рівні зазначеному принципу? Формування бюджетів безпосередньо залежить від кількості населення, а відповідно до цього формуються й можливості щодо надання послуг жителям. Така нерівномірність негативно позначається на формуванні виборчих дільниць, інших мережних установ ("Укрпошти", "Укртелекому" тощо). Адже зрозуміло, що в невеликому районі недоцільно утримувати податкову інспекцію, прокуратуру, СБУ, суд, військкомат тощо.

Важливою складовою оптимальності АТУ є рівень територіальної диверсифікованості галузевих сервісних функцій (електрозв'язок, пошта, газове господарство). Вона досягається субрегіоналізацією сервісних послуг через баланс між можливостями держави у створенні й підтримці необхідної мережі сервісних центрів і потребами людей. Основне завдання, пов'язане із субрегіоналізацією, полягає в усуненні суперечностей у розподілі таких функцій. Зазначена проблема описана в теорії центральних місць*.

* Відповідно до цієї теорії існує оптимальна каркасно-сіткова структура населених пунктів, що забезпечує доступ до об'єктів сфери послуг, максимально швидке переміщення між містами та ефективне управління територією. Система населених пунктів володіє певною ієрархією, кількість рівнів якої є прямо пропорційною соціально-економічному розвитку території. Зі зростанням рівня ієрархії населений пункт надає все більший набір послуг усе більшій кількості нижчестоящих поселень [7].

Виходячи з невідповідності сучасного АТУ викликам і потребам сьогодення в Україні здійснюються об'єктивні процеси приведення мережі різногалузевих структур до їх фінансово-економічної спроможності та реальних місцевих потреб. Цей процес, що отримав назву "міжрайонна внутрішня субрегіоналізація" [2], має місце на районному рівні, що найбільшою мірою потребує приведення до реалій соціально-економічного та культурного розвитку відповідних територій. Міжрайонна субрегіоналізація (створення міжрайонних податкових інспекцій, міжрайонних прокуратур, міжрайонних відділів управлінь СБУ тощо) характеризується дислокацією міжрайонних центрів та зон їх впливу (обслуговування) у важливих галузях і сферах життєдіяльності субрегіонального рівня:

1) органи державної влади: органи прокуратури; міжрайонні відділи управлінь (УСБУ) Служби безпеки України; об'єднані (ОДПІ), міжрайонні (МДПІ) і районні (ДПІ) державні податкові інспекції; міжрайонні (МВПМ), районні (ВПМ) і головні (ГВПМ) відділи управління податкової міліції; об'єднані міські (ОМВК), міські (МВК) і районні (РВК) військомати; міжрайонні реєстраційно-екзаменаційні відділи (МРЕВ) управління державної автоінспекції УМВС України;

2) державні установи, підприємства, організації: центри електрозв'язку (ЦЕЗ) обласних дирекцій ТОВ "Укртелеком"; центри поштового зв'язку (ЦПЗ) обласних дирекцій Українського державного підприємства зв'язку "Укрпошта"; підприємства електричних мереж (ПЕМ) облenerго; санітарно-епідеміологічні станції; виконавчі дирекції фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності; виконавчі дирекції фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Проведений автором аналіз розміщення вищеперелічених дванадцяти органів та установ у Волинській області станом на 1 липня 2009 р. показав таке. У шістнадцяти районах області найбільшу кількість районних представництв - п'ятнадцять, має прокуратура, а також військові комісаріати - сім районних і три міжрайонних (по два райони). Відповідно, найменшу - податкова міліція (одне). Усі названі органи функціонують лише в Ковельському та Любомльському районах. По чотири державних органи - у Володимир-Волинському, Горохівському, Ківерцівському, Ратнівському та Камінь-Каширському районах. Слід зазначити, що багато органів влади функціонують у містах обласного значення - Нововолинську та Луцьку (див. таблицю).

У результаті проведеного аналізу видно, що з 16 адміністративних центрів районів функції фактичних міжрайонних центрів виконують: 1) Любомль, Горохів, Ківерці, Камінь-Каширський - міста районного значення та смт Ратне; 2) Ковель та Володимир-Волинський - міста обласного значення. Великою мірою таку функцію відіграє обласний центр Луцьк та місто обласного значення Нововолинськ.

Розміщення державних органів, підприємств, організацій у районах Волині

№ з/п	Назва району	Державні органи	Підприємства, організації
1	Володимир-Волинський	4	5
2	Горохівський	4	6
3	Іваничівський	1	4
4	Камінь-Каширський	4	6
5	Ківерцівський	4	6
6	Ковельський	6	6
7	Локачинський	1	4
8	Луцький	2	1
9	Любешівський	1	5
10	Любомльський	6	6
11	Маневицький	3	3
12	Ратнівський	4	6
13	Рожищенський	2	5
14	Старовижівський	2	2
15	Турійський	1	3
16	Шацький	0	0
	Усього	45	68

Відповідно, не виконують функцій міжрайонних центрів районні центри - смт: Шацьк (0 органів), Турійськ (1 і 3), Стара Вижва (2 і 2), Локачі (1 і 4), Іваничі (1 і 5), Любешів (1 і 5). Певною мірою виконують такі функції районні центри: смт Маневичі (3 і 3) та місто Рожище (2 і 5). Цікавою виглядає ситуація з Луцьким районом, на території якого функціонують лише 2 районних органи державної влади (прокуратура та військкомат) та 1 державне підприємство (обленерго).

Місто Нововолинськ, не будучи районним центром, значною мірою обслуговує Іваничівський район (УСБУ, ОДП, військкомат, МРЕВ), у межах території якого воно розташоване, частково Горохівський (УСБУ), Володимир-Волинський (МРЕВ). Місто Любомль майже повністю забезпечує обслуговування Шацького району, в якому, як уже зазначалося, відсутні всі установи.

Оптимізація системи державних органів та підприємств, що здійснюється останніми роками, підтверджує неадекватність існуючого АТУ та закономірність, виведену М.Дністряньським, щодо загальної інерції еволюції територіальних структур, коли адміністративні межі, центри, територіальні ядра адміністративних одиниць змінюються повільніше, ніж сама політико-правова сутність адміністративних систем. Якщо політичний фактор (зміна змісту структури і типів державного управління) виступає рушієм еволюції, то система поселень і політико-правова спадкоємність є носієм інерції [5].

Як показує практика, в Україні відсутня єдина модель створення міжрайонних структур та визначення їх центрів. Центральні органи влади та відомства створюють такі структури виходячи передусім зі своїх галузе-

вих потреб, не узгоджуючи такі питання з місцевими органами влади, інколи нехтуючи потребами територій. Наслідком такої політики є те, що, будучи міжрайонним центром в одних галузях, місто чи селище одночасно підпадає у підпорядковане становище в інших (наприклад міста Володимир-Волинський, Камінь-Каширський, смт Ратне). Внаслідок екстериторіального розміщення таких міжрайонних структур започатковано доволі небезпечний синдром пониження статусу як тих районних центрів, у яких вони відсутні, так і тих, де вони функціонують, оскільки ці структури з міжрайонним впливом виявляють незалежницькі тенденції від районних органів влади.

Переважання принципу "галузевої доцільності" в процесі міжрайонної структуризації не рідко призводить до ігнорування місцевих потреб, географічних особливостей, місцевих традицій. Такий підхід ускладнює координацію галузевої діяльності на районному рівні, не сприяє концентрації ресурсів для розвитку інфраструктури районних центрів, ускладнює надання послуг населенню.

Ще однією проблемою є необґрунтоване збільшення кількості АТО. Так, з 1990 по 2007 р. кількість районів в Україні зросла з 479 до 490 при суттєвому зменшенні кількості населення у цих АТО. Збільшення кількості районів відбулося як через розукрупнення наявних, так і за рахунок відділення від міських територій. Тобто спостерігається наявність двох взаємовиключних тенденцій просторової побудови територіальної організації влади - адміністративного подрібнення районного рівня та міжрайонної внутрішньообласної субрегіоналізації, що в принципі унеможливають реалізацію базового принципу територіального розвитку - єдності структури територіального поділу - структури органів публічної влади та галузевого управління - сервісного обслуговування населення.

На Заході зазначені суперечності і проблеми розв'язуються двома способами: 1) згідно з об'єктивістським підходом, сутністю якого є прагнення до максимальної збіжності природних кордонів регіонів та адміністративно-територіальних утворень, запроваджується політика збалансування - приведення АТУ у відповідність з існуючими соціально-економічними та політичними викликами (Велика Британія, Швеція, Португалія); 2) відповідно до органічного підходу, який виходить з того, що адміністративно-територіальний поділ (далі - АТП) не повинен відображати реальні соціально-економічні процеси країни, здійснюється політика адміністративного плюралізму - утворення спеціалізованих адміністративних округів (шкільних, судових, медичних, виборчих та ін.) або асоціацій АТО, що не збігаються з АТО, з метою реагування на конкретні проблеми. Згідно з цим підходом, чим більше АТП не збігається з реальним членуванням простору країни, тим менше в державі можливостей здійснювати командний вплив на суспільні процеси. У такому контексті АТП є дієвим запобіжником щодо

втручання держави в суспільне життя. Прикладом втілення органічної концепції є США, Франція, Німеччина, Італія.

Україна частково пішла другим шляхом, який є більш демократичним, оскільки стимулює та активізує суспільну самоорганізацію, що є незалежною від державного управління, у тому числі адміністративно-територіального втручання. Однак, як зазначалося вище, в умовах відсутності громадянського суспільства, сталих демократичних традицій, низької політичної культури регіональних еліт, недосконалого законодавства міжрайонна субрегіоналізація призводить до суттєвих негативних наслідків - ігнорування місцевих інтересів, ускладнення галузевої координації і, як наслідок, - погіршення якості публічних послуг, що надаються населенню.

Ураховуючи те, що роль держави в освоєнні територій, стимулюванні їх економічного розвитку традиційно в Україні була визначальною, то саме об'єктивістський підхід переважав у вітчизняній державотворчій практиці. У цьому зв'язку зазначимо, що для молодих демократій система АТУ є не лише просторовою основою системи публічної влади, а й дієвим інструментом територіального розвитку та розв'язання різноманітних проблем політичного та соціально-економічного характеру, відповідно, адміністративні кордони завжди несли не лише економічне, але й важливе політичне навантаження.

На думку автора, за основу формування нової моделі субрегіонального рівня слід узяти:

а) міжрайонну внутрішню субрегіоналізацію, що детально розглядалася. Наприклад, із 16 районних центрів Волинської області функції міжрайонних центрів виконують 5. При цьому "столичний район", Луцький, абсолютно не відповідає цій функції. За такого підходу кількість районів в Україні суттєво зменшиться, при цьому зникнуть міні-райони з кількістю населення менше 10 тис.;

б) історичні межі повітів, уїздів, округів, волостей тощо. Зокрема, повіти у Волинському воєводстві 1920-1939 рр. мали таку конфігурацію: територія 3,25 тис. кв. км, кількість населення 189,5 тис. осіб. У складі Російської імперії (1904 р.) уїзди у Волинській губернії були ще більшими: територія 5,26 тис. кв. км і кількість населення 266,8 тис. осіб. Сьогодні середній район Волинської області - це: 1,26 тис. кв. км, населення - 43,0 тис. осіб. На думку автора, перша з наведених конфігурацій має найбільші підстави для врахування при визначенні розмірів нових районів;

в) "рамкові межі" керованості за кількістю нижчестоящих АТО. Для районів такими АТО є громади.

На переконання автора, не варто виділяти міст на правах району, як це передбачається у більшості сучасних підходів [12]. Зазначимо, що за умови створення нової АТО міста-району, що виводиться із системи району, в яко-

му вони розташовані, виникне потреба у створенні нового адміністративного центру, що потребуватиме значних коштів для створення інфраструктури цього поселення як районного центру, та переорієнтації всіх потоків, що були зосереджені на старому районному центрі. Вирішення цієї проблеми в умовах обмежених ресурсів та існуючих традицій видається доволі сумнівним, а тому автором не підтримується. Зарубіжний досвід це підтверджує. Зокрема, найбільшим недоліком польської реформи АТУ стало виділення міст на правах повіту, що відділилися від прилеглих територій, ставши перешкодою для надання послуг населенню навколишніх сільських територій. Тому, на нашу думку, варто запозичити французький досвід функціонування департаментів, що стали основними провідниками рішень державної влади.

У свій час район як АТО був створений шляхом об'єднання кількох волостей, що функціонували на засадах самоврядування. Відповідно, одним з варіантів трансформації району може стати повіт як територіальна одиниця, що об'єднувала б новостворені громади. Пропозиція автора щодо зміни існуючої назви "район" пов'язана зі спробою відродити історичні назви, що притаманні українській національній традиції (проект Основного закону "Самостійної України" Спілки народу українського М.Міхновського 1905 р.; С.Рудницький 1916 р.; Конституція УНР 1918 р.; М.Грушевський 1918 р.; АТП Української Держави 1918 р.; проект "Основного державного закону Української Народної Республіки" 1920 р.; "Проект Конституції (основних державних законів) УНР" О.Ейхельмана 1921 р.). Адже терміни "район" і "область", що на думку В.Лісничого, можна назвати експансією 20-30 рр. ХХ ст. для того щоб запровадити етатизм [6], є суттєвою невідповідністю сучасному національному державотворенню. Як зазначають Ю.Гладкий та А.Чистобаєв, етимологія цього терміна досить заплутана. Зазвичай "район" виводять від французького слова "rayon" (промінь, радіус). Однак у тлумачному словнику французької мови серед восьми його значень немає жодного, близького до поняття "територія". Тому, незважаючи на іноземне походження, поняття "район" практично не застосовується в жодній країні Заходу [4].

Повернення назви "повіт" підтримується науковими колами України, зокрема Б.Данилишиним [3], В.Поповкіним [1, с. 323].

Запропонований повіт - проміжний рівень між базовим і регіональним, повинен створюватися з дотриманням умов ефективного публічного управління та рекомендацій ЄС щодо NUTS 3 (з певними винятками). Однак слід урахувати, що це не завжди вдасться зробити, адже щільність населення України є значно нижчою, ніж у Західній Європі, крім того, вона суттєво коливається в регіонах нашої країни. Окремі повіти будуть суттєво відрізнятися один від одного. Це пов'язано з тим, що нинішні великі міста, у тому числі обласні центри, стануть центрами повітів та одночасно областей (як це є у Франції, де департамент Париж налічує 2,3 млн жителів).

У результаті такого підходу в Україні можна утворити приблизно 130-140 повітів (пропозиція В.Куйбіди - 150-170 [8]). Зрозуміло, що важко сформувати абсолютно однакові повіти, однак важливо позбутися перекосів, що існують сьогодні (наприклад Харківський район - 186 тис. і Поліський район - 7,5 тис. жителів).

Створення таких повітів вирішить і проблему виборчих округів, як це є в Іспанії, де провінції складають виборчі округи, в яких відбуваються вибори до парламенту та до законодавчих зборів автономних об'єднань [10]. Відповідно, відпаде потреба створювати для цієї мети додаткову АТО (округ, департамент тощо), як пропонується в окремих варіантах реформування [1, с. 323-324; 11].

Висновки. Таким чином, національна модель субрегіонального рівня має складатися з повітів, без виділення міст на правах повіту. Виходячи з вищевикладеного, приміром, на Волині є об'єктивні підстави до створення 5 повітів: Луцький (місто Луцьк, Луцький, Ківерцівський, Рожищенський, південна частина Маневицького району) - 400,8 тис. осіб; Ковельський (м. Ковель, Ковельський, східна частина Турійського, північна частина Маневицького району) - 162,7 тис. осіб; Володимир-Волинський (міста Володимир-Волинський та Нововолинськ, Володимир-Волинський, Горохівський, Іваничівський, Локачинський райони) - 243,9 тис. осіб; Любомльський (Любомльський, Старовижівський, Шацький, західна частина Турійського та Ратнівського районів) - 108 тис. осіб; Камінь-Каширський (Камінь-Каширський, Любешівський, основна частина Ратнівського району) - 137,4 тис. осіб. Як бачимо, три з п'яти повітів відповідатимуть критеріям NUTS 3, при цьому Камінь-Каширський лише трохи не дотягує до нього. Менша кількість населення Любомльського та Камінь-Каширського повітів пояснюється нижчою щільністю населення поліської зони Волині порівняно з її південною частиною.

В інших областях кількість повітів може бути такою: в Рівненській області - 4 повіти (Рівненський, Дубенський, Кузнецовський, Сарненський); у Закарпатській - 3 (Ужгородський, Мукачівський та Хустський); у Львівській - 6 (Львівський, Бродівський, Дрогобицький, Самбірський, Стрийський, Червоноградський); Чернівецькій - 2 (Чернівецький та Хотинський). У результаті запропонованого моделювання та з урахуванням нової конфігурації областей (пропозиція автора "земель") [9], загальна кількість повітів України становитиме 136.

Щодо районів у місті, то, на нашу думку, вони мають право на існування. Адже окремі повноваження (в основному побутової сфери), надані органам місцевого самоврядування, найбільш ефективно реалізуються саме на цьому рівні. Насамперед, це - дошкільна освіта, соціальний захист та соціальне забезпечення, ремонт житлового фонду, благоустрій території.

Зарубіжна практика показує, що районування у містах доцільно запроваджувати за наявності більше 300 тис. жителів. Саме такий параметр підтримується автором при створенні районів у містах.

У цьому контексті *подальші наукові розвідки* мають бути спрямовані на дослідження механізмів удосконалення функціональних основ організації публічної влади на субрегіональному рівні та оптимальної конфігурації українських районів у контексті їх відповідності NUTS 3.

Список використаних джерел

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні : політико-правові проблеми / [І. О. Кресіна, А. А. Коваленко, К. М. Вітман та ін.] ; за ред. І. О. Кресіної. - К. : Логос, 2009. - 480 с.
2. Адміністративно-територіальний устрій України. Шляхи реформування / [В. Г. Яцуба, В. А. Яцюк, О. Я. Матвіїшин та ін.]. - К., 2007. - С. 60.
3. *Верменич Я. В.* Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації / Я. В. Верменич // Укр. іст. журн. - 2005. - № 4. - С. 140.
4. *Гладкий Ю. Н.* Основы региональной политики / Ю. Н. Гладкий, А. И. Чистобаев. - СПб. : СПбГУ. - 1998. - С. 30-31.
5. *Дністрянський М. С.* Україна в політико-географічному вимірі / М. С. Дністрянський. - Львів, 2000. - С. 148-150.
6. Конгрес місцевих і регіональних влад України : проблеми регіональної політики України. Стан місцевого самоврядування та правова політика Конгресу : зб. док. і матеріалів (груд. 2003 р.) / упоряд. : В. А. Негода, В. М. Тихонов. - К., 2004. - С. 77.
7. *Кристаллер Вальтер.* Биография. - Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/162212>.
8. *Куйбіда В.* Криза реформам не завада / В. Куйбіда // Уряд. кур'єр. - 2009. - 2 квіт. - С. 5.
9. *Малиновський В.* Адміністративно-територіальна реформа - визначальний фактор ефективної організації регіональної та місцевої влади / В. Малиновський // Вісн. НАДУ. - 2006. - № 2. - С. 352.
10. Організація регіональної та місцевої влади : досвід держав - членів Європейського Союзу. - К. : Вид-во ТОВ "Укр. консалтинг. група", 2005. - С. 72.
11. *Орзіх М.* Територіальна організація і територіальні дії держави / М. Орзіх // Уряд. кур'єр. - 2005. - 30 верес. - С. 5; Проблеми децентралізації : національний та міжнародний досвід : [зб. матеріалів та док. / наук. ред. М. Пухтинський]. - К. : Атіка-Н, 2006. - С. 548.
12. Про територіальний устрій України : проект Закону України // Уряд. кур'єр. - 2005. - 22 квіт. - С. 10.
13. Регіональна економіка : навч. посіб. / [І. Михасюк, М. Янків, З. Залога, С. Сажинець]. - Львів : Укр. технології, 1998. - С. 32.
14. *Ткачук А.* З історії реформ адміністративно-територіального устрою України 1907-2009 роки / А. Ткачук, Р. Ткачук, Ю. Ганущак. - К. : Леста, 2009. - С. 95.